

Наталя Юхимівна Брюховецька

д-р екон. наук, проф.

ORCID 0000-0002-6652-4523

e-mail: n.bryukhovetskaya@gmail.com,

Іван Петрович Булеєв

д-р екон. наук, проф.

ORCID 0000-0002-7912-3649

e-mail: buleev.ivan@gmail.com,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ОЗНАКИ І МОДЕЛІ СУЧАСНОГО КАПІТАЛІЗМУ: ВИСНОВКИ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ПЕРІОДУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Капіталізм – домінуюча система сучасного виробництва – зародився у Європі (XV – XVI ст. Венеція, Генуя, Константинополь), зростав у Голландії, північній Європі, сформувався у Великобританії, Німеччині, Франції, створюючи свої інститути та інституції, матеріально-виробничу базу, трудові ресурси, ідеологію. Поширився у Європі, Північній Америці, деяких регіонах Азії, Африки, Латинської Америки і у XX ст. став глобальною світовою системою із національних держав, транснаціональних компаній, крупного, середнього та дрібного бізнесу. Капіталізм і у наш час користується дефініціями, категоріями, поняттями, які склалися у XIX–XX ст., а сучасні терміни поширив на попередні формації. Створюючи свої інститути, правовий простір, суб'єкти господарювання, моделі розвитку та управління, капіталізм використовує, а іноді і відроджує, моделі та методи господарювання попередніх суспільно-економічних формацій (СЕФ). Капіталізм прискорює технічний напрям розвитку але руйнує духовність, традиційні цінності та релігії, суспільні науки і т.ін. Так, в економічній науці політична економія є базовою, методологічною основою, але вона витісняється із досліджень та навчальних програм освіти. Ігнорується християнський підхід у суспільних, економічних, духовних відносинах на користь протестантизму, сектантству, націоналізму. Демократія обмежується класовістю, клановістю, елітарністю. Виробничі колективи, що безлико називають персоналом, та працівники практично не залучаються до управління, контролю, розподілу матеріальних благ та послуг. Капіталізм всі відносини перетворює на товарно-грошові, а інтереси – у приватні, особисті.

За час домінування капіталізму він пройшов декілька етапів: домонополістичний, (вільна конкуренція); монополістичний, олігархічно-фінансовий (імперіалізм); індустріальний, постіндустріальний (гіперіндустріальний) і т.ін. Кожен із названих етапів має певні, іноді специфічні моделі розвитку. В сучасній економічній науці найбільше уваги приділяється дослідженням індустріального капіталізму європейських країн, прагненню використання їх моделей розвитку

для країн капіталістичної периферії, постсоціалістичних країн, що не дало поки що позитивних результатів.

Аналіз моделей розвитку капіталістичного виробництва, їх трансформацій та напрямів удосконалення залишиться актуальним для економічної теорії та корисним для практики суб'єктів господарської діяльності (СГД) країн як капіталістичного «ядра», так і капіталістичної «периферії».

Огляд досліджень і публікацій за проблемою. Елементи економіки як практичної діяльності людини (духовно-біо-соціального суб'єкту) з'являються у перших кроках розвитку людства. Сприйняття цих процесів, засвоєння і повторення можна віднести до початку емпіричного стану економічного пізнання. Розвиток практичної діяльності (збирання, використання та зберігання дарів природи, рибацтво, землеробство, тваринництво) став початком реальної свідомості. З деяким відставанням від реальної діяльності йшов розвиток емпіричних знань із економіки. Швидкими темпами реальна економіка зростала у докапіталістичних СЕФ. Значно прискорився цей процес у капіталістичній СЕФ. На індустріальному етапі капіталізму (кінець XIX – XX ст.) випереджаючими стали темпи зростання послуг та віртуальної економіки. Саме на етапі індустріального капіталізму склалися структура буржуазного суспільства у межах країн, суспільств, інститути, правові відносини, наука, у тому числі наука економічна. Слід підкреслити, що економічна наука склалась у XVII ст., тобто значно пізніше, ніж економіка реальна (практична) і надалі вона відставала від практичної економіки. Таке положення зберігається із об'єктивних причин.

Економічна наука переважно пояснює (діагностує) стан економічної практики з орієнтацією на інтереси правлячого класу, еліти, капіталістів. Її оцінюючі прогностні складові із цієї причини значно погіршуються, особливо коли політичну економію змінюють на економіку, що руйнує системний підхід дослідження економічних процесів.

Економіку етапів розвитку та становлення капіталізму викладено у творах фундаторів класичної по-

літекономії (фізіократи, монетаристи, прибічники трудової теорії вартості), у тому числі У. Петті, А. Сміта, Д. Рікардо та інші [1-3]. Економіка індустріального капіталізму та імперіалізму достатньо об'єктивно описана у творах марксистів та соціалістів – К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ульянов (Ленін), М. Туган-Барановський та інші [4-6]. Економічну теорію монополістичного (фінансово-олігархічного) капіталізму розвивали Дж. Кейнс, Й. Шумпетер, А. Маршалл, Дж. Гелбрейт, Ж. Аттالی, В. Катасонов, А. Райнерт, Дж. Самуельсон [7-14], лауреати премії Нобеля 70-х – 80-х років ХХ ст. у галузі економіки.

Із 80-х років ХХ ст. попередні моделі розвитку капіталізму спрацювали на користь капіталістичного «ядра» лише при руйнації соціалістичної світової системи, Союзу РСР. Після підйому країн «ядра» за рахунок поглинання соціалістичного ринку, його матеріальних і трудових ресурсів, провідні країни втратили можливість розвитку екстенсивного напрямку, відмітив верховний представник ЄС Ж. Боррель, говорячи, що «процвітання ЄС базувалось на дешевих енергоносіях РФ, дешевій робочій силі Китаю, вільному доступу до ринків Китаю та інших країн для експорту та імпорту, для передачі технологій, інвестицій і дешевих товарів» [15].

Країни капіталістичного «ядра» перейшли до переділу вже зайнятих та своїх власних ринків, для чого стала необхідною нова, вдосконалена модель інноваційно-інвестиційного розвитку. Про те, що традиційні моделі розвитку для сучасного господарювання капіталістичного «ядра» не спрацюють пишуть побічники капіталізму Дж. Сорос [17], К. Шваб [18], Дж. Сакс [13], постійні члени Більдерберзького та Римського клубів, Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) у Давосі, відомі фахівці економічних інститутів НАН України, економічних кафедр ВНЗ України. Країни капіталістичної периферії також знаходяться у пошуку моделей випереджуючого розвитку [16; 19], оскільки рекомендації концепції «Вашингтонського консенсусу» не підтвердили своєї ефективності. Пошук нових моделей, удосконалення діючих моделей розвитку СГД, підприємств з орієнтацією на конвергенцію потребують подальших досліджень проблеми розробки напрямів їх трансформації в умовах ІКТ, цифровізації, залишаються актуальними [44-47] і потребують подальших розробок. Все це обумовлює актуальність дослідження.

Мета дослідження – виявлення ознак і характерних особливостей моделей сучасного капіталізму, формування висновків їх використання підприємствами періоду цифровізації економіки.

Методологічні передумови дослідження – пріоритети духовності у системі «свідомість-матерія»; «духовно-біо-соціальна сутність людини та суспільства; базис суспільства – духовність та традиційні цінності народу; суспільні (економічні) закони базуються на емпіричних знаннях, гіпотезах та вірі, осмислених людством та закріплених правом і мораллю, викладених на паперових, електронних та інших носіях; інтереси держави, суспільства, корпорацій, підприємств та працівників не завжди співпадають та можуть бути не однакою при оцінюванні результатів їх діяльності та ефективності; цінові (грошові) показники повинні відійти на другий план, характеризувати лише комерційну активність підприємств. Основними повинні бути натуральні показники і це реально в умовах

цифровізації виробництва, підприємств; суспільні інтереси мають пріоритет відносно інтересів колективних і особистих і т. ін.».

Методи дослідження: діалектичний; концепція трьох сил розвитку; пізнання – «від живого (емпіричного) сприйняття до абстрактного (теоретичного) осмислення, а від цього до практики»; аналізу та синтезу; моделювання; порівняння та оцінювання на основі науково обґрунтованого нормування якості життя та використання ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження стосується капіталістичної СЕФ, суб'єктів капіталістичного виробництва та суспільства в умовах їх розвитку та функціонування.

Швидкий розвиток капіталізму починається із середини XVII ст. Поняття капіталізм виникло у XIX ст., а в середині ХХ ст. його використання зменшується, поповнюється іншими поняттями: «момонізм», «демократичний», «ринковий», «народний», «інклюзивний» і т. ін. в залежності від світогляду дослідника та завдань, які дослідник вирішує. Представники більшості економічних шкіл визнають загальні риси капіталізму: домінування приватної власності та приватних інтересів; зростання виробничих сил, підприємницької активності та диференціацію доходів між системами, класами, працівниками; зниження духовності, відповідальності; релігійності; нерациональне використання трудових, матеріальних, природних, фінансових ресурсів за межами конкретних виробництв, підприємств; максимізація прибутку та використання його капіталістами, власниками засобів виробництва, топ-менеджментом і т. ін. [20-26].

Особливості та недоліки капіталізму різними школами та економістами-прихильниками капіталізму загострюються, замовчуються, обмежуються. Так соціалісти акцентують увагу на обмежену класову демократію, ігнорування прав людини, надмірний рівень експлуатації працівників і т. ін.

Марксистки вказують на кризи, класові антагонізми, агресивність, конкуренцію, монополізм і т. ін.

Замінивши Політекономію Економіксом, західні економісти практично віддалились від загальних проблем капіталістичної економіки та зайнялись дрібними питаннями. І цей напрям щедро фінансується пануючими класами.

Прикладами визначення капіталізму XIX-XX ст. можна вважати дефініції, що мають місце навіть у сучасній енциклопедичній літературі. Так, у статті «Капіталізм» Економічної енциклопедії С. Мочерний писав:

Капіталізм – економічна система, що базується на соціально-економічній відчуженості основної маси працівників від більшості об'єктів власності (передусім засобів виробництва), від економічної влади і самого процесу праці й підпорядковує собі інші форми некапіталістичної власності – дрібногосподарну, кооперативну, формуючи цілісний процес розширення капіталістичних відносин [27, с. 731].

Виникають питання, а де мета, рушійні сили, духовність? Не дає відповіді і таке: «капіталізм – общественный строй, где есть частная собственность на капитал, а экономическая деятельность направлена на получение прибыли через товарное производство, которое определяется такими факторами, как труд, земля и деньги... Это есть нормальный капитализм», – пише у міжнародному науковому журналі Мідзобата

Сатосі, директор Інституту економічних досліджень Кіотського університету (Японія) [28, с. 23].

У наведених визначеннях не знайшло відображення, що капіталізм є соціально-економічною системою, що йому потрібні ринки, загальні і специфічні інститути і т.ін.

До середини ХХ ст. в економічні науки панувало два підходи до визначення сутності капіталізму: позитивне – західних фахівців і негативне – фахівців соціалістичних країн і партій. Після руйнування соціалістичної системи домінуючими залишились погляди прихильників капіталізму.

Для системного дослідження загальних і локальних проблем капіталізму недостатньо фрагментарних характеристик та обмежених моделей функціонування. Заслужують уваги визначення капіталізму, в яких більш повно розкривається соціальна та економічна роль капіталізму, позитивні та негативні аспекти [11-14; 17; 19; 21-28], його прояви на макро- та мікрорівнях.

Систематизація та узагальнення визначень дає можливість визначити слідуєчі підходи:

При розгляді такої складної категорії, як капіталізм, необхідно виходити із того, що це є певний історичний період людського розвитку, реального життя і діяльності суспільства, є реальний процес і є його теоретичний образ, його осмислення людством, відображений у науковій літературі, свідомості, праві і т.п., закріплений у письмових, матеріальних, вербальних та інших інформаційних носіях. Тобто є реальний процес і є його осмислений людством і зафіксований у носіях образ у суспільних і економічних науках. Сучасне визначення може бути таким: капіталізм – соціально-економічна система (реальна та наукова), складова людської цивілізації, відносно самостійна духовно-соціально-економічна формація (ДСЕФ).

Капіталізм склався в Європі і залишається явищем європейського типу. Капіталізм є третьою, реально класовою духовно-соціально-економічною системою (ДСЕС), якій внутрішньо притаманні дійові механізми ефективного техніко-технологічного розвитку, руйнація християнства на користь протестантизму [30, с. 78], сектантству, атеїзму, сатанізму, антиправослав'я [23, с. 5].

Базисом буржуазного суспільства, вказував К. Маркс [4], є економічні відносини і капіталізм за його визначенням – це економіка.

За визначенням сучасних економістів [21-24], як і їх попередників [11-12] капіталізм характеризується домінуванням приватної власності, експлуатацією найманих працівників, конкуренцією, що переростає в олігархію та монополізм, кризами, достатньо активним техніко-технологічним прогресом та глибоким поділом суспільної праці, агресивністю (внутрішньою та зовнішньою).

Разом із тим, сучасні дослідники підкреслюють, що капіталізм є найбільш загадковою, складною, розвинутою СЕФ, здатною відтворювати і забезпечувати функціонування інших (попередніх і наступних) ДСЕФ, реалізацію їх (і своїх) цілей, власної ідеології,

прибутковості, формування інститутів, має певний потенціал їх розвитку та трансформації, творчого оновлення та руйнації. Соціальні питання вирішуються у межах, необхідних та достатніх для саморозвитку капіталу, зростання прибутку, доданої вартості. Змінюється структура капіталістичного (буржуазного) суспільства. Спочатку швидкими темпами зростає робітничий клас, а в самому робітничому класі зростає прошарок достатньо кваліфікованих та забезпечених робітників, так званий середній клас. Останній, починаючи із 80-х років ХХ ст. швидко зменшується, розпорошується [32], слабка, а іноді й відсутня міжкласова згода. Гострою залишається внутрішня боротьба еліт, що суттєво впливає на нестабільність суспільства. Усі відносини перетворено на товарно-грошові, ринки розвинено шляхом поглиблення суспільного поділу праці, одночасно обмежено їх у процесі переростання конкуренції на монополію. Капіталізм формує активного підприємця та особливого специфічного споживача, суспільство споживачів. Виробництво спрямовано на прибуток, на обмін, а споживач підпорядкований виробництву. І це лише частина парадоксів капіталізму. Об'єктом присвоєння власності в умовах капіталізму, зростаючого підприємницького потенціалу є людина, її дані: на етапі індустріального капіталізму – фізичні та розумові дані людини; в епоху постіндустріального (гіперіндустріального) капіталізму – людина, її свідомість, інтелект, розум^{х)}. Капіталізм різко збільшує диференціацію населення за доходами, якістю життя, знаннями (рис. 1).

Незважаючи на майже чотирьохвіковий період розвитку європейського капіталізму (азійського, латино-американського, африканського – значно менше), він має декілька етапів, стадій, моделей, форм. Поділ відбувається за різними показниками та методиками. Так, в економічній теорії капіталізм поділяється на:

- підприємницький, домонополістичний, вільної конкуренції;
- монополістичний, монополістичної конкуренції;
- олігархічний (фінансово-олігархічний), монополістичний (імперіалізм).

Є поділ на стадії: капіталістичний (вільної конкуренції; обмеженої конкуренції); імперіалізм (олігархічно-фінансовий капіталізм) [5].

Має місце поділ на капіталізм:

- доіндустріальний (підприємницький);
- індустріальний;
- постіндустріальний, гіперіндустріальний.

В індустріальному капіталізмі дослідники виділяють 4 виробничих (промислових) революцій (ВР), 6 технологічних укладів (ТУ) [18; 33; 34]. Важливу роль у розвитку капіталізму відіграють еліти (політична, підприємницька, наукова та ін.).

Недоліком поділів та класифікацій СЕФ є недостатня увага в них до духовності, інтелекту людини, суспільства, на що звертали увагу вчені ще ХІХ та ХХ ст. [2; 4; 12; 22; 30].

^{х)} У рабовласницькій СЕФ об'єкт присвоєння власності людина – як жива фізична особа; у феодальній – земля; в капіталістичній СЕФ – капітал усіх видів, у тому числі – людський капітал [23; 32].

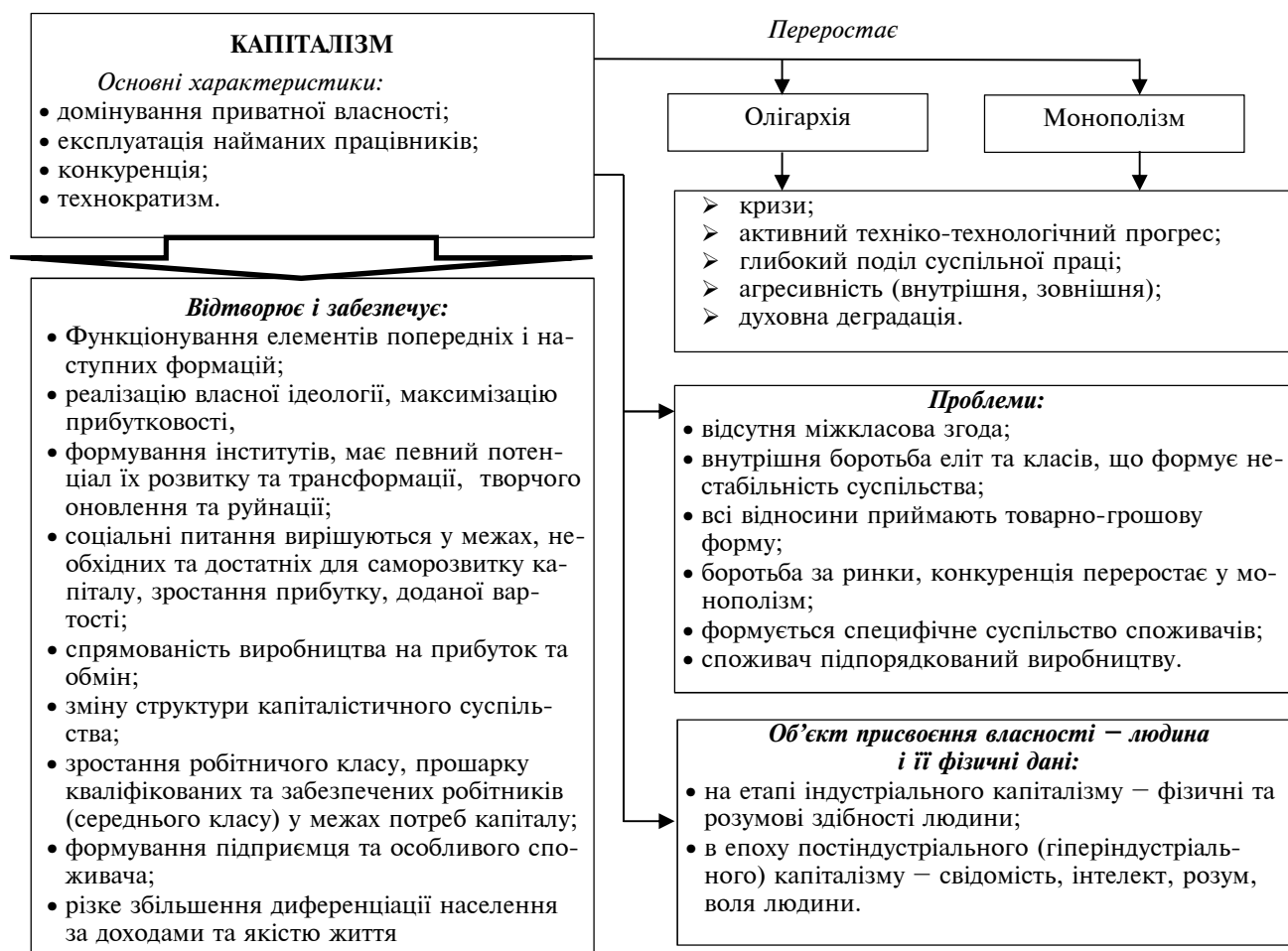

Рис. 1. Ознаки сучасного капіталізму (складено авторами)

Капіталізм розглядається у більшості досліджень як спадкоємиць феодалізму та попередник соціалізму [4; 5]. Деякі фахівці вважають комунізм, перш за все його складову – соціалізм, антиподами капіталізму [25]. Із цим важко погодитись. Як економічна категорія капіталізм є природня, особлива складова історичного шляху розвитку людства, а як наукове поняття – теоретична абстракція, що не в повній мірі здатна все багатство, глибину, динамічність реального явища.

Більш обґрунтованими є висновки вчених [23; 26], які вважають, що елементи капіталізму є і в робовласницькій і у феодальній СЕФ, а також деякий час зберігаються і у соціалістичних формах соціально-економічного розвитку. І це не можливо ігнорувати, оскільки капіталізм є світовою, найбільш великою системою, має свої специфічні інститути, моделі, закони, але при цьому активно використовує і вдосконалює закони інших СЕФ. У сукупності все це забезпечує високу виживаємість капіталізму, здатність до трансформації, самооновлення.

Суттєвим недоліком капіталізму як системи є те, що у прагненні максимізації прибутку капіталізм руйнує традиційні цінності, знижує духовність, ідеологію замінює рекламою, пропагандою, підтримує суспільні

та економічні науки у більшій мірі ті, що підкреслюють його переваги й досягнення, прагнуть покращити систему, не змінюючи її сутності, ігнорують недоліки.

В умовах капіталістичної СЕФ існує проблема у взаємовідносинах реальної економічної науки та практики. Реальна економіка склалась значно раніше, аніж економічна наука. Остання стала наукою тоді, коли склались її інститути, а це кінець XVII ст. – перша половина XIX ст. Тобто, щоб стати економічною наукою треба мати достатню практику, емпіричні пізнання її, певні гіпотези відносно генезису економіки, віру у надійність емпіричних знань і гіпотез, створення інститутів.

Економічні категорії, так звані «економічні закони», це поняття, що виникли й склались значно пізніше, аніж названі ними процеси в реальному житті. Дослідники заднім числом переносили створені нами поняття на попередні явища. Як справедливо вважає академік П. Толочко^{х)}, не завжди коректно й доцільно поняття сучасності переносити на події попередніх віків, десятиріч і т.ін. Дослідники повинні бути об'єктивними, прийняти обов'язки на точність та достовірність (по аналогії із клятвою Гіппократа в медицині). Треба розуміти науку як знання на рівні досяг-

^{х)} Толочко П.П. От Руси до Украины. Пути исторической памяти. Киев: Дом Дмитрия Бурача, 2020. 360 с.

ншого ступеню розвитку суспільства (він постійно розширюється та поглиблюється) й істину, як аксіому, знання Творця.

Відхилення оцінок реальної економіки від практичної діяльності та знань мають як об'єктивну так і суб'єктивну основу. Суб'єктивність у тому, що різні суб'єкти пізнання по різному бачать одне і теж явище, що залежить від особливостей людини, її спроможності бачити чи не бачити сутність, розуміти процес у цілому і у деталях, у статичності й динаміці. Побачене по-різному оцінюється, й ще більш різниться у викладанні. На це звертали увагу дослідники як минулого, так і сучасності, підкреслюючи, що істина і результати дослідження не тотожні. Точність відображення об'єктивної реальності у сприйнятті людини різна, відтворення її не завжди таке, яким воно існує само по собі, незалежно від розуміння людини.

На малу вірогідність такого у реальності звертали увагу Аристотель, Бекон, Спіноза, Гельвецій, Хайяма, Ломоносов, Фейєрбах та ін.

У поемі «Фауст» Й.В. Гете писав (переклад К. Іванова): «Теория сера, а древо жизни пышно зеленеет; теории туманны и темны, а древо жизни вечно зеленеет; теория суха, но вечно зеленеет древо жизни».

У вірші «Молчи» Ф. Тютчев висловлюється: «И мысль изреченная есть ложь». Але «ложь» ця не свідомо, а залежить від людини та недостатнього знання на даному рівні розвитку. Про це пише О. Дагає:

«Мысль изреченная есть ложь?!

Знать к Истине придем едва ли!

Какую правду здесь найдешь:

«Мысль изреченная есть ложь»?!

Ведь ошибались, а не лгали!»^{х)}

Іншими труднощами, що впливають на рівень пізнання економічних процесів, стан економічної науки, є:

- недостовірність інформації, її обмеженість та запізнення (вважається що недостовірність статистики, інформації досягає 95%) [20; 23; 33; 44]. В умовах домінування приватної власності її володарі приховують свої технології, виробничі зв'язки, досвід та ін. Офіційно існує «комерційна таємниця», і дослідники не мають можливості онлайн отримувати із реальної економіки необхідні їм дані. Це значно знижує якість та достовірність досліджень, якість рекомендацій;

- підготовка фахівців-економістів у відриві від вивчення методології, методів, моделей досліджень та їх реалізації на практиці. Відомо, що у кінці ХХ ст. із учбових програм виключено курс «Політичної економії», яка є методологічною основою економіки сучасності [28, с. 382]. Для дослідження потрібні показники за 5-10 років реальної діяльності. До 10 років потребується на їх академічні дослідження та передачу ВНЗ для підручників та лекцій. П'ять років йде навчання студента, який прийде до практичної, навчальної, дослідницької і т.п. діяльності із знаннями дійсності, що мала місце 20-25 років від появи новачки у практиці. Деякі автори називають 40-50 років розрив між теорією і практикою, практикою і теорією [24; 25];

- велика кількість теорій, шкіл, напрямів досліджень капіталізму, у яких за основу приймається один чи декілька факторів, а не вся система загалом.

Економіка першої третини ХХ ст. базується на таких основних теоріях: консервативна, ліберальна, соціал-реформістська. Мають місце також різні варіанти «змішаної економіки», «народної економіки», «інклюзивний капіталізм» та їх антипод «соціалістична економіка» різних форм та моделей.

Консервативний варіант (Л. Мізес, Ф. Хаєк, М. Фридмен – США) передбачає обмежене втручання держави у розвиток приватного сектору (зовнішнє та внутрішнє середовище), ринок, саморегулювання.

Ліберальний варіант (Дж. Гелбрейт, Р. Хейлбронер та ін. (США) – взаємодія приватного та державного секторів, планування, підпорядкування приватного сектору до національних інтересів, поступова соціалізація капіталістичної економіки.

Соціал-реформістський (Англія - лейбористський) варіант (Т. Веблен, А. Собсон, Д. Комменс, Дж. Милл) – централізація і децентралізація, планування і ринок, індивідуальні й колективні форми власності, реформування для переходу до інших моделей (трансформації капіталізму в більш прогресивні суспільства). Визначається важливою роллю держави як нейтральної сили. Форми власності і механізми розподілу (алокації) визнаються найважливішими напрямками діяльності держави. З середини ХХ ст. отримали подальший розвиток теорії економіки капіталізму, що не змінюють сутності.

Кейнсіанське (неокейнсіанське) вчення (Дж. Кейнс, Дж. Кларк, Е. Хансен). Прихильники цього підходу вчення стоять на позиції активної ролі держави у процесі капіталістичного відтворення (зростання державних витрат і боргів, регулювання капіталовкладень, відсотків та ін.), що забезпечить зростання виробництва при певному використанні виробничих і трудових ресурсів.

Неоліберальне вчення (В. Ойкен, Л. Ерхард, В. Ренке, Л. Роббінс), ґрунтується на теорії «вільного підприємництва». Прихильники цієї теорії допускають державне втручання (на користь монополій), захист «чесної конкуренції», обмеження ролі профспілок, допускають певну інфляцію, а також боротьбу із інфляцією шляхом обмеження (замороження) заробітної плати.

Теорія «неокласичного синтезу» (П. Самуельсон та ін.) поєднує кейнсіанство і неолібералізм. Близька для цього «конвергенція» (П. Сорокін, С. Кузнець, Дж. Гелбрейт та ін.), яка до вищезазначеного додає деякі елементи соціалізму.

Названі вище теорії деталізовані у економічних напрямках та школах: «народного капіталізму», «перетворення власності», «управлінської революції», «революції розподілу доходів», «дифузії власності», «розсіювання акцій», «дифузії капіталів», «планового регульованого капіталізму», «сформованого суспільства» та ін. [15, с. 602-680].

Як вже підкреслювалось, всі вище названі теорії та школи детально розкривають окремі аспекти капі-

^{х)} Мысль изреченная ложь. stih. ku/2009/03/23/1296; Избранные труды кафедры финансового права РГУП / И. Цинделлиани, Е. Митина. М.: РГУП, 2017. 540 с.

талізму, поглиблюють їх, але втрачають як цілісну систему, яка характеризує капіталізм в цілому, його найбільш важливі аспекти, що накладаються на матрицю людини, суспільства, підприємства (рис. 2).

У сукупності це вимагає постійних змін моделей, теорій, механізмів трансформацій підприємств. Узвичайних умовах це відбувається через кризи, трансформації, зміни моделей, але зберігаються базові положення СЕФ капіталізму.

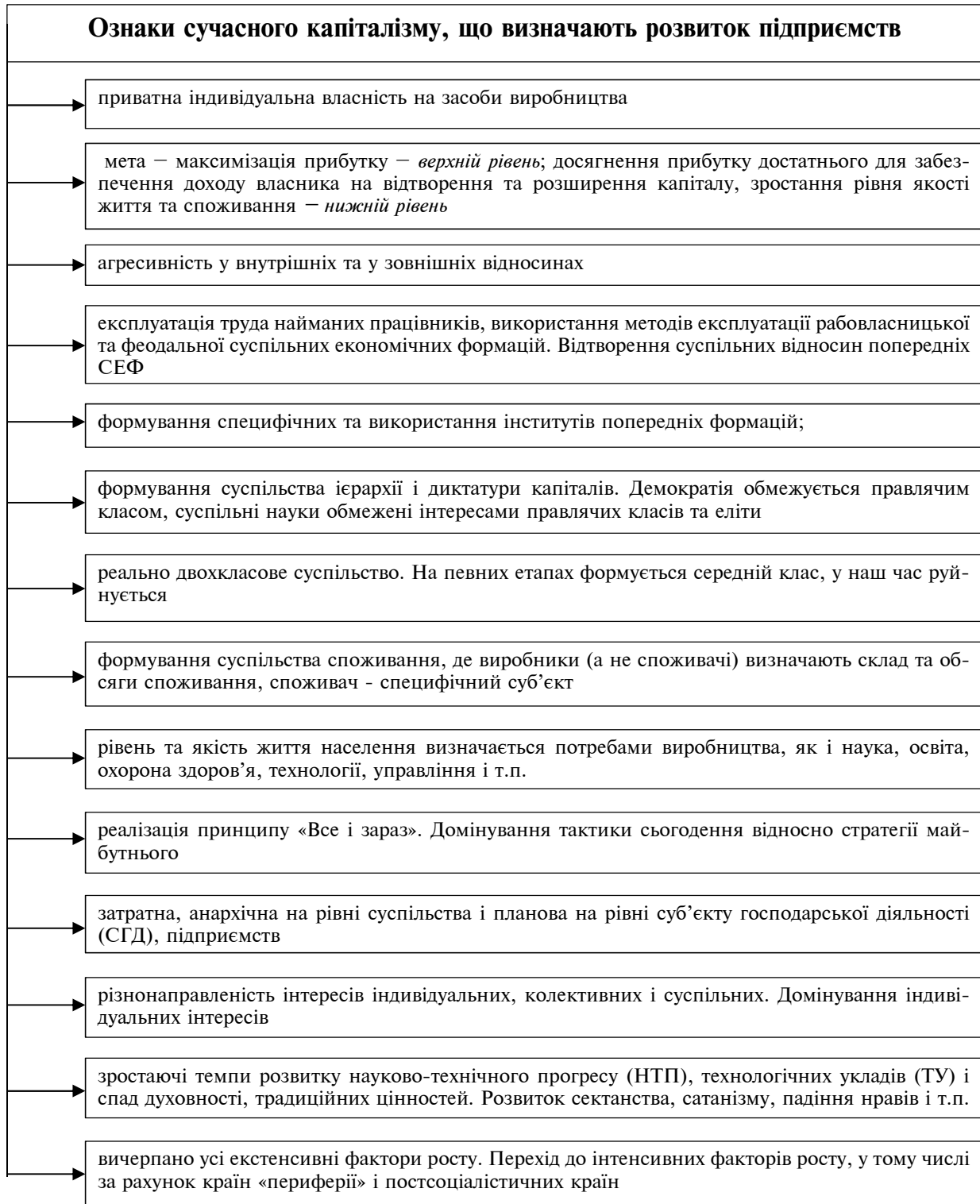

Рис. 2. Ознаки сучасного капіталізму, що визначають розвиток підприємств (авторська розробка)

Криза 2008-2009 рр., пандемія «Covid-19» також вимагали зміни моделей. І про це писали Дж. Гелбрейт, Д. Сорос, К. Шваб, Дж. Сакс, інші західні фа-

хівці та лідери, світові політики, Нобелівські лауреати. При цьому теж ставилась мета провести трансформації, перебудови, сформувати нові моделі, але зберегти

сутність системи. Активно ця робота велась і в пост-радянських країнах, у країнах народної демократії Східно-південної Азії та ін. Активізується робота пошуку нових моделей розвитку країн «ядра», «периферії», сателітів передових країн.

В Україні основні принципи, методи, які необхідні для реалізації інноваційного процесу і застосовуються у розвинутих країнах та використані наприкінці 90-х років ХХ ст. з використанням закону М.І. Туган-Барановського, представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Складові економічних моделей поширених у ХХ ст.¹

За інноваційного підходу	За неоліберального підходу (монетарна теорія)	За неокейнсіанського підходу
Активна участь держави у формуванні і підтримці інноваційного процесу.	Система відлучення держави від втручання в економіку.	Часткове втручання держави в економіку.
Захист власного ринку, підтримка вітчизняних виробників і виробництв.	Повна лібералізація зовнішньоекономічної діяльності.	Повний цикл виробництва на внутрішніх та зовнішніх ринках.
Інтеграція в межах держави науки, освіти, НТП з власним виробництвом і банківською системою.	Ізоляція науки, освіти, НТП, власного виробництва і банківської системи.	Підтримка підготовки працівників, фахівців на рівні потреб виробництва.
Основа стратегії економіки - промислова політика (структурна зміна економіки) з підпорядкуванням їх грошово-фінансової системи і розвитком форм (трифазна паралельна стратегія економічного розвитку).	Основа стратегії економіки – фінансова стабілізація, відтак розвиток фірми і структурна зміна (трифазна послідовна стратегія економічного розвитку Дж. Сакса).	Основа стратегії – розвиток промисловості при підтримці держави. Ринкова самореалізація і державне регулювання.
Монополії (недосконала конкуренція) можуть сприяти інноваціям (приклад – об'єднання «Дуглас» та «Боїнг» США.	Невпинне зубожіння широких верств населення. Досконала конкуренція, вільний ринок не сприяють інноваційної діяльності.	Регулювання доходів та заробітної плати працівників для розширення їх купівельної спроможності.
Сукупність стратегій розвитку фірм (наступальна, захисна, інноваційна, імітаційна, залежна, традиційна, «стратегія ніші») на чужому ринку.	Стратегія розвитку фірм за нагоди («стратегія ніші») не лише на чужому, а й на власному ринку.	Антимонопольні заходи з метою розвитку конкуренції.
Взаємопов'язання визнання продуктивності праці та темпів росту на базових технологій.	За темпами зниження продуктивності праці в 1991-1998 рр. Україна стала світовим лідером. Із 2014 р. ця традиція відновила – І.Б.	Формування ринку попиту, суспільства споживача, специфічного споживача, який визначає розвиток виробництва.
Діє закон Туган-Барановського (виробництво визначає споживання в умовах інноваційних змін, ТУ, НТП)	Діє закон Сея: попит та споживання управляють виробництвом	Відхід деякий від принципу бізнеса «Все й зараз» до пристосування та індикативного планування в якому значна роль належить держбюджету. Поєднання підходів Сея та Туган-Барановського у державному плануванні

¹ Складено за джерелом: Павловський М. Закон Туган-Барановського. Стаття. Економічна енциклопедія: у 3-х т. / голов. ред. С. Мочерний. Київ, 2000. Т. 1. С. 570-571.

Загальним зауваженням наведених напрямів є ігнорування духовності, цінності, менталітету, традицій. Позитивним є врахування закону М. Туган-Барановського, який у роботі «Промислові кризи в сучасній Англії, їх причини і вплив на народне життя» (1894 р.) розкриває закон, який виражає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між виробництвом і споживанням, за яких процес виробництва детермінує процес споживання через механізм нагромадження капіталу та його інвестування в нові технології й виробництва.

Виправляє помилковість висновків Сея, що виробництвом управляють споживання і попит. Закон М. Туган-Барановського далі розвили Й. Шумпетер (інноваційна теорія), Р. Солоу, С. Кузнець. Він достатньо важливий для діяльності підприємств.

Найбільше поширення у країнах «ядра» мають інноваційна і неокейнсіанська (див. табл. 1) моделі. У країнах «периферії» - неоліберальна модель. До 80-х років ХХ ст. панувала інноваційна, а у 40-ві – 70-ті неоліберальна, неокейнсіанська моделі. На прикладі

США видно, що вони були пануючими до десятих років ХХІ ст. Фахівці вбачають в економіці США «добрі стару Америку» та «сучасну Америку». «Стара Америка» мала переважно екстенсивне (територіальне) розширення ринків та суспільний поділ праці [38]. Сучасна модель США – це розширення власного ринку за рахунок «периферії» капіталізму, пострадянських країн. Домінуючим напрямом став інтенсивний розвиток власного ринку за рахунок ринків країн «ядра» (G-7, Австралія, ЄС). Ця модель розширюється та зростає, орієнтуючись на моделі «інклюзивного капіталізму», «народного капіталізму», народної економіки і т.ін.

Спроби країн капіталістичної «периферії» скористатися досвідом освоєння моделей розвитку США старої та сучасної моделі, навіть оновлені «концепцією Вашингтонського консенсусу», безперспективні, на що вказує норвезький професор Е. Райнерт (Reinert, 2007) [40; 41]. Він доводить, що багаті країни стали багатими завдяки державному втручанням в економічну діяльність, протекціонізму і стратегічному ін-

вестування, а не завдяки «вільній торгівлі». Сама така політика стала основою економічного розвитку, починаючи із Італії епохи Відродження, промислової революції в Нідерландах (Голландія) і закінчуючи сьогоднішніми країнами Південно-Східної Азії. Вільна торгівля вигідна тільки в умовах рівного стану розвитку торгуючих країн, а у випадках великої різниці в розвитку вільна торгівля збагачує розвинуту країну, вгнаючи бідну все глибше в бідність. Е. Райнерт вважає, що в умовах фінансово-олігархічного інформаційного капіталізму «ядра» розвинутих країн країни «периферії» не можуть «перескочити» багаторічний стан (до 50-60 рр.) високих темпів інвестування (30-40 % ВВП), що забезпечує щорічний приріст ВВП на 8-15%. Такий шлях пройшли у післявоєнні роки країни Західної Європи, Японія та ін. [42]. Аналогічної позиції дотримується академік НАН України Б. Данилишин [43]. Тобто пострадянські країни та країни «периферії» повинні пройти шлях активного інноваційно-інвестиційного розвитку (10-20 років), а потім ставати на шлях однієї із сучасних моделей розвитку (табл. 2).

Таблиця 2

Сучасні моделі розвитку країн [44]

Моделі	Країни
1. Неоліберальна (із кредитно-емісійним та грошово-товарним товарним інвестуванням)	Країни G-7 та Австралія
1.1 Пріоритети розвитку реального сектору економіки (грошово-товарне кредитування; «стара добра Америка»)	США до 70-х років ХХ ст.
1.2 Домінування фінансової олігархії, інформаційні технології («сучасна, нова Америка»)	США після 70-х років до цього часу
1.3 Концепція «Вашингтонського консенсусу»	Країни Латинської Америки, пострадянські країни
2. Планово-директивна (планово-адміністративна і т.ін.) модель	Країни соціалістичного табору, СРСР
3. Конвергентна модель «змішана економіка»	Постсоціалістичні країни (90-ті роки ХХ ст. – 10-ті роки ХХІ ст.)
4. Новий інтегральний господарський уклад (НІГУ)	КНР, Країни Південно-Східної Азії
5. Інклюзивний капіталізм	Гіпотези західних економістів та політиків (К. Шваб, ВЕФ (Давос), Римський та Більдерберзький клуби)

Загальним недоліком наведених у табл. 2 моделей є практична відсутність у механізмі їх реалізації духовних, ціннісних факторів, співпричетності широких верств населення, працівників до трансформації підприємств. У деякій частині це «пом'якшується» у моделі «народного капіталізму», «народної економіки» і т.ін. (умовно назвемо їх «народна економіка»), що базуються на позитивних аспектах наведених у табл. 2 положеннях, а також того позитиву, що мають «змішана економіка», «економіка віри», «народний капіталізм».

Концепція народної економіки характеризується тим, що вона: розвивається в інтересах народу; капіталістичне виробництво трансформується в державний капіталізм (при нейтральності та демократичності держави), а потім у народний капіталізм (рівноправ'я усіх форм власності, співвідношення за розмірами: 40% – крупні підприємства; 30% – середній капітал; 30% – малий; демократизм в управлінні (рівне представництво усіх громадян та працівників); диференціація доходів у діапазоні: 1:3; прогресивна шкала оподаткування; перенесення оподаткування та формування доходів бюджетів на рентні відносини (при-

родну, економічну, інтелектуальну ренти); рівне й безоплатне навчання, охорона здоров'я; платне природокористування; домінування національних інтересів відносно колективних (корпоративних) та приватних інтересів; перехід до державних крупних підприємств, до народних підприємств (середнього та дрібного бізнесу); мета переміщується із максимізації прибутку та приватно-капіталістичного розподілу до оптимізації прибутку, натуралізації показників, колективного (суспільного) розподілу доданої вартості; зростання ролі управляючих, колективів у виробничих та регіональних відносинах; підвищення ролі духовності, традиційних цінностей як базових у суспільстві; демократизація та дифузія капіталів; зростання ролі стратегічного планування соціально-економічних процесів; розвиток соціальних вертикальних і горизонтальних ліфтів і т.ін. (рис. 3).

Безумовно, це потребує перегляду джерел фінансування. Вони будуть конкретні для країн і умов їх функціонування. Для України це можуть бути: кошти державного, місцевих бюджетів, СГД; банківські кредити (товарно-грошові та грошово-кредитних емісій під конкретні проекти); кошти населення, акціонерів,

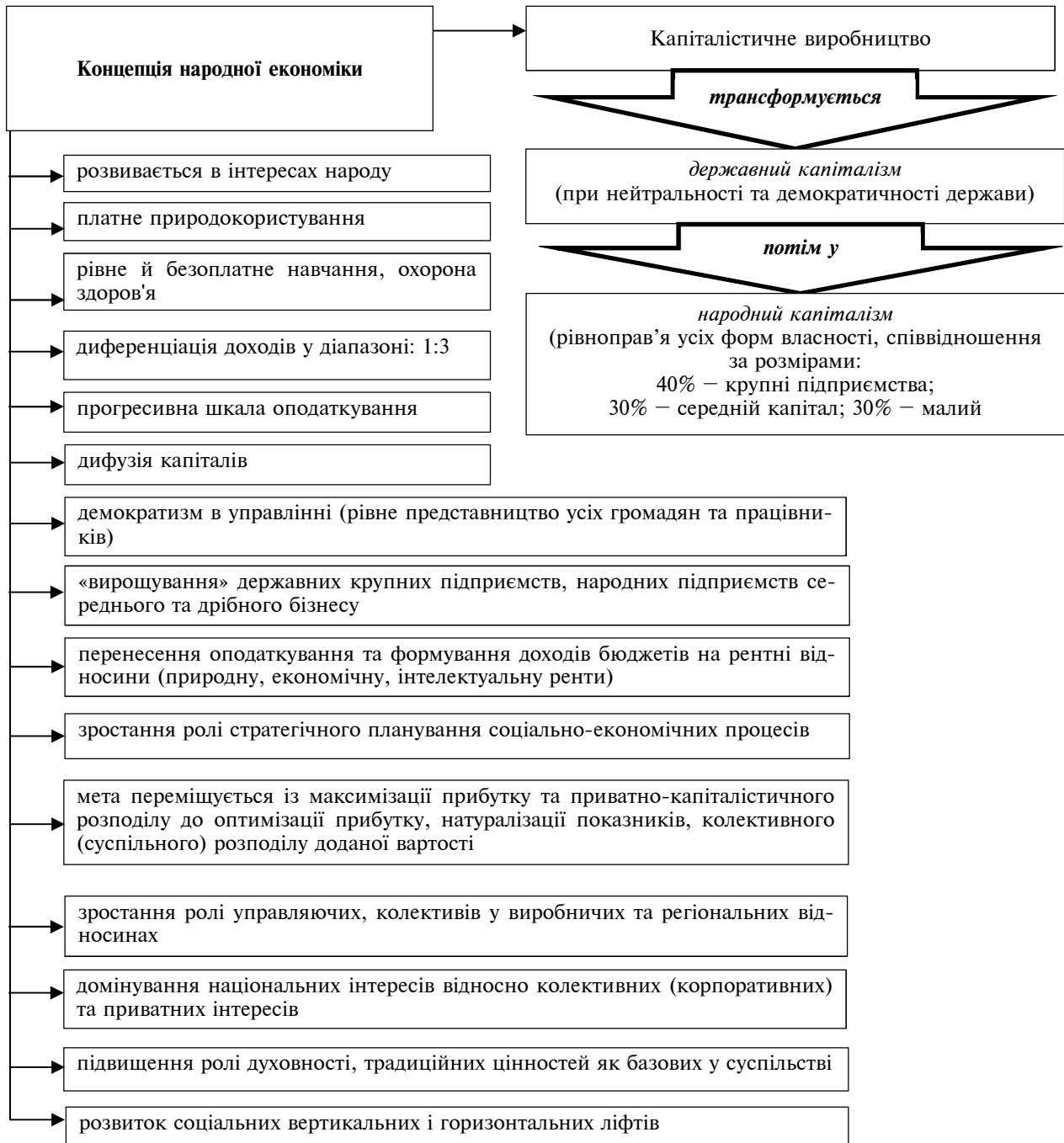

Рис. 3. Характеристика концепції народної економіки (авторське узагальнення)

внутрішній займи; рентні платежі (природної, економічної, інтелектуальної ренти); капітали громадян України, що знаходиться за кордоном; прямі іноземні інвестиції і т.ін. [44].

Важливою проблемою стане повернення громадян, що мігрували за кордон, їх перекваліфікація та випереджаюча (відповідно до вимог виробництва) професійна підготовка. У комплексі «народної економіки» зможе в достатній мірі покращитись інвестиційний стан (клімат) країни, СГД, підприємств.

Висновки і пропозиції. В останні майже чотири сторіччя капіталізм пройшов шлях від другорядної суспільно-економічної формації до світової пануючої, досяг свого апогею у ХХ ст., отримав перемогу у зма-

ганні із світовою соціалістичною системою, але з кінця ХХ – початку ХХІ ст. знаходиться в рецесії, системній кризі, важких трансформаціях. Сучасний капіталізм має складну структуру: «ядро», «периферію» і невеликий середній прошарок «сателітів». Завершився екстенсивний стан розвитку формації, трансформації перейшли у площину скорочення «ядра», поглиблення інтенсивного розвитку за рахунок саморуйнування та загострення внутрішніх протиріч. Із 70-х років ХХ ст. у провідних країнах капіталізму зупинилось зростання доходів основної частини населення, найманих працівників, якості їх життя, середній клас активно руйнується, зростає нерівність доходів і т. ін. Склалась оригінальна ситуація, коли країни капіталістичного

ядра «переросли» свої економічні моделі, а країни «периферій» не доросли до діючих моделей «ядра». Тому майже всі країни знаходяться у пошуку моделей розвитку, трансформації їх. Це гальмує розвиток підприємств.

Для капіталістичної СЕФ характерні наявність внутрішніх механізмів прискорення НТП, нових ТУ, але деградація духовності, руйнація цінностей і традицій суттєво гальмує розвиток СГД макро- та мікрорівня, підприємств. Нестабільність суспільства виникає як результат неспівпадання інтересів основних класів суспільства, суспільних, колективних (групових) та особистих інтересів; інтересів елітних груп, сімей, кланів, класовою сутністю суспільних наук, економічних наук, відставанням економічної науки від економічної практики, відсутністю відповідальності держави, ідеології та стратегії. Потрібні знання та їх носії – ініціативні, дерзкі, наполегливі, відповідальні, професійні, самодостатні та ті, що постійно навчаються.

Для реалізації викладених положень, зниження недоліків моделей розвитку СГД, підвищення дієвості механізмів реалізації, дієспроможних моделей господарювання підприємств доцільно:

- відкрито визнати суспільством, що суспільні науки, у тому числі економічна наука, є частиною народної суспільної свідомості і складаються із двох частин: діагностики та оцінки явищ, які вже відбулися та відбуваються у реальному житті, діяльності; прогнозування можливих напрямів подальшого розвитку подій, опираючись на емпіричні й теоретичні знання та діагностику. Перший напрям необхідний для всіх підприємств, інститутів із власним фінансуванням та із бюджетів різних рівнів. Другий напрям – доцільне фінансувати за рахунок державних бюджетів, бюджетів міжнародних інститутів та організацій. У реалізації цього напрямку необхідно підвищити роль національних академій наук, кафедр суспільних наук вищих навчальних закладів державного рівня;

- більшість сучасних економічних теорій, моделей мають класову спрямованість, орієнтацію на поліпшення діючих (капіталістичних) умов без суттєвих перебудов системи у цьому. Діючі моделі практично не враховують духовність (духовно-біо-соціальну сутність людини, спільноти), традиційні цінності, необхідність співпричетності не лише еліти, а й широких народних мас, найманих працівників у перебудову суспільних відносин, духовність поставити базисом суспільства і т.ін.;

- при аналізі діючих моделей розвитку та механізмів їх трансформації необхідно враховувати, що капіталізм - глобальна, світова, динамічна система – має «ядро» (розвинені країни), «периферію» (країни пострадянськи та «третього світу»). Моделі, які спрацьовують відносно «ядра», не «спрацьовують» для «периферії». Щоб «периферія» мала можливість досягти «ядра», потребується 2-5 десятиріччя, інвестиції на рівні 30-40% ВВП на протязі даного періоду. При цьому слід врахувати менталітет населення, духовність, внутрішні класові взаємовідносини і т.ін.;

- країнам «периферії» розглянути як орієнтир моделі народної економіки: «державного капіталізму» з урахуванням особливостей стану суспільства. Пострадянським країнам доцільно звернути увагу на модель нового інтегрального укладу господарювання, країнам

«ядра» – на моделі «інклюзивного капіталізму», «народного капіталізму», конвергенції.

Викладені напрями мають пройти через широкі дискусії фахівців, науковців, пройти вивчення у вищих навчальних закладах, національних академіях наук, обговорення на наукових конференціях регіонального та національного рівня, прийняті органами державного управління і під методичними забезпеченням національних академій наук реалізуватися в суспільстві, в економіці органами виконавчої влади.

Список використаних джерел

1. Петти В. Трактат о налогах и сборах. *Антология экономической классики*. В 2-х томах. Т. 1. М.: МП «ЭКОНОВ», 1991. С. 5-78.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народа. *Антология экономической классики*. В 2-х т. Т. 1. М.: МП «ЭКОНОВ», 1991. С. 79-396.
3. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. *Антология экономической классики*. В 2-х т. Т. 1. М.: МП «ЭКОНОВ», 1991. С. 397-472.
4. Маркс К., Энгельс Ф. Капитал. Критика политической экономии. Соч. 2-е изд. Т. 23-25; Т. 3. М.: Политиздат, 1961.
5. Ленин В. И. Империализм, как высшая стадия капитализма (популярный очерк) ПСС, изд. 5. Т. 27. М.: Государственное издательство политической литературы, 1969. 643 с.
6. Туган-Барановский М.И. Промышленные кризисы: очерк из социальной истории Англии. 2-е изд., совершенно перераб. СПб.: О.Н. Попова, 1900. 335 с.
7. Кейнс Д. Общая теория занятости, процента и денег. *Антология экономической классики*. В 2-х т. М.: МП «ЭКОНОВ», 1992. Т. 2. С. 135-432.
8. Шумпетер Й. Теория экономического развития / А.Ч. Михайловский (общ. ред.); пер с нем. В.С. Автономова. М.: Прогресс, 1982. 231 с.
9. Маршалл А. Принципы экономической науки. М.: Прогресс, 1993. 594 с.
10. Самуэльсон П.Э., Нордхаус В.Д. Экономика: учеб. пособие / пер с англ. 16-е изд. М.: Вильямс, 2000. 672 с.
11. Гелбрейт Дж. Экономика невинного обмана: правда нашего времени. М.: «Европа», 2009. 88 с.
12. Стиглиц Дж. Великое разделение. Неравенство в обществе, или Что делать оставшимся 99% населения? / пер. с англ. Ф. А. Исафилова. М.: Эксмо, 2016. 480 с.
13. Сакс Дж., Ларрен, Ф.Б. Макроэкономика. Глобальный подход: пер. с англ. М.: Дело, 1999. 848 с.
14. Гэлбрейт Джон Кеннет. Новое индустриальное общество / пер. с англ. М.: Прогресс, 1969. 480 с.
15. Боррель Ж. «Ми входимо в ідеальний шторм»: виступ топ-дипломата ЄС про нову світову реальність. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/12/7148529/>.
16. Иноземцев В. Л. Пределы «догоняющего» развития. М.: Экономика, 2000. 295 с.
17. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности: пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 1999. 262 с.
18. Schwab Klaus, Vanham Peter. *Stakeholder Capitalism: A Global Economy that Works for Progress, People and Planet*. John Wiley & Sons, 2021. 304 p.

19. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества: науч. издание. М.: Academia-Наука, 1998. 640 с.
20. Гейтс Б. Бизнес со скоростью мысли. Изд. 2-е, исправленное. М.: Эксмо, 2003. 480 с.
21. Алле М. Условия эффективности в экономике / пер. с фр. Л.Б. Азимова и др. Москва: Наука для о-ва, 1998. 299 с.
22. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. СПб: Питер, 1999. 416 с.
23. Катасонов В. Ю. Капитализм. История и идеология. Изд. 4-е, доп. М.: Институт русской цивилизации, 2015. 1120 с.
24. Фурсов А. Будущее, которое уже наступило. Лекция в МГИМО. 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0KF90Mtt2CQ>.
25. Фурсов А. Капиталисты демонтировали капитализм. Чем они его заменят? 2021. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=SxK2odK-MSU>.
26. Сорокин, П. Главные тенденции нашего времени. М.: Наука, 1997. 352 с.
27. Bannas S., Herrmann-Pillath C. Marktwirtschaft: Zu einer neuen Wirklichkeit. 30 Thesen zur Transformation unserer Wirtschaftsordnung. Stuttgart: Schdffer-Poeschel, 2020.
28. Мочерний С. Капіталізм: стаття. Економічна енциклопедія: у 3-х т. Київ: Академія, 2000. Т. 1. 864 с.
29. Мидзобата С. В поисках новой парадигмы «сравнительной экономики»: за рамками «переходной экономики». *Мир перемен*. 2014. №3. С. 22-27.
30. Макс Вебер. Избранные произведения / пер. с немецкого; сост., общая ред. и послесловие д-ра философских наук Ю. Н. Давыдова; предисловие д-ра философских наук П. П. Гайденко. М.: Прогресс, 1990. 808 с.
31. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. Київ: Логос, 2003. 631 с.
32. Булеев И. П. Структура общества и средний класс: состояние, перспективы развития. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. №3 (61). С. 11-29. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-3\(61\)-11-29](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-3(61)-11-29).
33. Глазьев С. Экономика будущего. Есть ли у России шанс? («Коллекция Изборского клуба»). М.: Книжный мир, 2016. 640 с.
34. Львов Д. С. Экономика развития. М.: Экзамен, 2001. 513 с.
35. Советский экономический словарь/ гл. ред. А. М. Прохоров. Изд. 4-е. М.: Сов. Энциклопедия, 1987. 1600 с.
36. Овсиенко Ю. В. Моделирование в экономике: статья. *Экономическая Энциклопедия. Политическая экономия*: в 4-х т. М.: Советская Энциклопедия, 1975. Т. 2. 560 с.
37. Мочерний С. Модель: стаття. *Економічна енциклопедія*: у 3-х т. Київ: Академія, 2001. Т. 2. 848 с.
38. Черняк В. Модель економіки: стаття. Економічна енциклопедія: у 3-х т. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Академія, 2001. Т. 2. 848 с.
39. Булеев И. П. Суспільний поділ праці в сучасній економіці: стан та напрями розвитку. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. №1(67). С. 4-15. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1\(67\)-4-15](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1(67)-4-15).
40. Райнерт Э. С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные остаются бедными / под ред. В. Автономовой; пер. с англ. Н. Автономовой. М.: Изд. Дом Гос. ун-та - Высшей школы экономики, 2011. 384 с.
41. Райнерт Э. С. Забытые уроки прошлых успехов. Эксперт. 2009. 28 декабря. № 1 (687).
42. Джонсон Г. Японское экономическое чудо. Как профессиональная власть и бизнес построили ведущую экономику мира: пер. с англ. Изд.: «Наш формат», 2022. 456 с.
43. Данилишин Б. Яка частка держави в економіці потрібна Україні. До яких наслідків може призвести непродумане зниження частки держави в економіці? *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/15/689200/>.
44. Булеев И. П., Брюховецька Н. Ю. Відродження і розвиток промисловості та підприємств України: концепція, методологічний аспект. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 3 (69). С. 168–177. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-3\(69\)-168-177](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-3(69)-168-177).
45. Булеев И. П. Економіка України на сучасному етапі: інституційний аспект. *Вісник економічної науки України*. 2015. № 1 (28). С. 26–34.
46. Bryukhovetskaya N. Management, motivation and interaction in the context of remote work. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*, 2022. No. 97(2). P. 33-45. URL: <https://znwsb.publisherspanel.com/resources/html/article/details?id=234763>.
47. Чорна О. А., Брюховецький Я. С. Мобілізаційна економіка в Україні: огляд державних пріоритетів та можливостей використання цифрових інструментів. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 3(69). С. 15-26. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-3\(69\)-15-26](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-3(69)-15-26).

References

- Petty, V. (1991). Traktat o nalogakh i sborakh [Treatise on taxes and fees. Anthology of economic classics]. *Antologiya ekonomicheskoy klassiki [Anthology of economic classics]*. In 2 vol. Vol. 1 (pp. 5-78). Moscow, MP "EKONOV" [in Russian].
- Smith, Adam. (1991). Issledovaniye o prirode i bogatstve naroda [Research on the nature and wealth of the people]. *Antologiya ekonomicheskoy klassiki [Anthology of economic classics]*. In 2 vol. Moscow, MP «EKONOV». 475 p. Vol. 1 (pp. 79-376) [in Russian].
- Ricardo, D. (1991). Nachala politicheskoy ekonomii i nalogovogo oblozheniya [Beginnings of political economy and taxation]. *Antologiya ekonomicheskoy klassiki [Anthology of economic classics]*. In 2 vol. Moscow, MP «EKONOV». 475 p. Vol. 1, (pp. 397-472) [in Russian].
- Marks, K., Engels, F. (1961). Capital. Criticism of political economy. 2nd ed. Vol. 23-25, 3. Op. 2nd ed. T. 23-25; T. 3. Moscow, Politizdat [in Russian].
- Lenin, V. I. (1969). Imperializm, kak vysshaya stadiya kapitalizma (populyarnyy ocherk) [Imperialism, as the highest stage of capitalism (popular essay)]. *Complete Collected Works*. 5th ed. Vol. 27. Moscow, State publishing house of political literature. 643 p. [in Russian].
- Tugan-Baranovsky, M. I. (1990). Promyshlennyye krizisy: ocherk iz sotsial'noy istorii Anglii [Industrial Crises: An Essay on the Social History of England]. 2nd ed., completely revised. St. Petersburg. O.N. Popova. 335 p. [in Russian].
- Keynes, D. (1992). Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg [General theory of employment, interest and money]. *Antologiya ekonomicheskoy klassiki [Anthology*

- of economic classics]. In 2 vol. Vol. 2 (pp. 135-432). Moscow, MP "EKONOV" [in Russian].
8. Schumpeter, J. (1982). Teoriya ekonomicheskogo razvitiya [Theory of economic development]. Transl. from German by V.S. Avtonomov. Moscow, Progress. 231 p. [in Russian].
9. Marshall, A. (1993). Printsipy ekonomicheskoy nauki [Principles of economic science]. Moscow, Progress. 594 p. [in Russian].
10. Samuelson, P. E., Nordhaus, V. D. (2000). Economics. Transl. from English. 16th ed. Moscow, Williams. 672 p. [in Russian].
11. Galbraith, J. (2009). Ekonomika nevinного obmana: pravda nashogo vremeni [The Economics of Innocent Deception: The Truth of Our Time]. Moscow, Evropa. 88 p. [in Russian].
12. Stiglitz, J. (2016). Velikoye razdeleniye. Neravenstvo v obshchestve ili chto delat' ostavshimsya 99% naseleniya [The Great Separation. Inequality in society or what to do for the remaining 99% of the population]. Transl. from English. Moscow, EKSMO. 480 p. [in Russian].
13. Sachs, J., Larren, F. B. (1999). Makroekonomika. Global'nyy podkhod [Macroeconomics. Global approach]. Transl. from English. Moscow, Delo. 848 p. [in Russian].
14. Galbraith, J. (1969). Novoye industrial'noye obshchestvo [New industrial society]. Transl. from English. Moscow, Progress. 480 p. [in Russian].
15. Borrel, Zh. (2022). «My vkhodymo v idealnyi shtorm»: vystup top-dyplomata YeS pro novu svitovu realist [“We are entering a perfect storm”: the speech of the top diplomat of the EU about the new world reality]. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/12/7148529/> [in Ukrainian].
16. Inozemtsev, V. L. (2000). Predely «dogonyayushchego» razvitiya [Limits of "catching up" development]. Moscow, Ekonomika. 295 p. [in Russian].
17. Soros, J. (1999). Krizis mirovogo kapitalizma. Otkrytoye obshchestvo v opasnosti [Crisis of world capitalism. Open Society in Danger]. Transl. from English. Moscow, INFRA-M. 262 p. [in Russian].
18. Schwab, Klaus, Vanham, Peter. (2021). *Stakeholder Capitalism: A Global Economy that Works for Progress, People and Planet*. John Wiley & Sons. 304 p.
19. Inozemtsev, V. L. (1998). Za predelami ekonomicheskogo obshchestva [Outside the economic society]. Moscow, Academia-Nauka. 640 p. [in Russian].
20. Gates, B. (2003). [Business at the speed of thought]. 2nd ed., corrected. Moscow, Eksmo. 480 p. [in Russian].
21. Alle, M. (1998). Usloviya effektivnosti v ekonomike [Conditions of efficiency in the economy]. Transl. from French by L. B. Azimova et al. Moscow, Nauka. 299 p. [in Russian].
22. Ansoff, I. (1999). Novaya korporativnaya strategiya [New corporate strategy]. St. Petersburg, Piter. 416 p. [in Russian].
23. Katasonov, V. Yu. (2015). Kapitalizm. Istoriya i ideologiya «denezhnoy tsivilizatsii» [Capitalism. History and ideology of «monetary civilization»]. Ed. 4th, add. Moscow, Institute of Russian Civilization. 1120 p. [in Russian].
24. Fursov, A. (2022). Budushcheye, kotoroye uzhe nastupilo [The future that has already arrived]. *Lecture at MGIMO*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=0KF90Mtt2CQ> [in Russian].
25. Fursov, A. (2021). Kapitalisty demontirovali kapitalizm. Chem oni yego zamenyat? [Capitalists dismantled capitalism. What will they replace it with?]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=SxK2odK-MSU> [in Russian].
26. Sorokin, P. (1997). Glavnyye tendentsii nashogo vremeni [The main trends of our time]. Moscow, Nauka. 352 p. [in Russian].
27. Bannas, S., Herrmann-Pillath, C. (2020). Marktwirtschaft: Zu einer neuen Wirklichkeit. 30 Thesen zur Transformation unserer Wirtschaftsordnung. Stuttgart, Schaffer-Poeschel.
28. Mochernyi, S. (2000). Kapitalizm [Capitalism]. *Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]*. In 3 vol. Vol. 1. 864 p. Kyiv, Academy [in Ukrainian].
29. Midzobata, S. (2014). V poiskakh novoy paradigmy «sravnitel'noy ekonomiki»: za ramkami «perekhodnoy ekonomiki» [In search of a new paradigm of "comparative economics": beyond the "transitional economy"]. *Mir peremen – World of change*, 3, pp. 22-27 [in Russian].
30. Weber, M. (1990). Selected works. Trans. from German. Moscow, Progress. 808 p. [in Russian].
31. Chukhno, A. A. (2003). Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta yikh znachennia dlia Ukrainy [Post-industrial economy: theory, practice and their significance for Ukraine]. Kyiv, Lohos. 631 p. [in Ukrainian].
32. Buleev, I. P. (2020). Struktura obshchestva i sredniy klass: sostoyaniye, perspektivy razvitiya [The Structure of Society and the Middle Class: State, Development Prospects]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 3 (61), pp. 11-29. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-3\(61\)-11-29](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-3(61)-11-29) [in Russian].
33. Glazyev, S. (2016). Ekonomika budushchego. Yest' li u Rossii shans? («Kollektsiya Izborskogo kluba») [Economy of the future. Does Russia have a chance? (“Collection of the Izborsk Club”)]. Moscow, Knizhny Mir. 640 p. [in Russian].
34. Lvov, D. S. Ekonomika razvitiya [Development Economics]. Moscow, Exam. 513 p. [in Russian].
35. Prokhorov, A. M. (Ch. ed.). (1987). Sovetskiy ekonomicheskii slovar' [Soviet Economic Dictionary]. 4th ed. Moscow, Soviet Encyclopedia. 1600 p. [in Russian].
36. Ovsienko, Yu. V. (1975). Modelirovaniye v ekonomike [Modeling in the economy]. *Ekonomicheskaya Entsiklopediya. Politicheskaya ekonomiya [Economic Encyclopedia. Political Economy]*. In 4 vols. Moscow, Soviet Encyclopedia. Vol. 2 [in Russian].
37. Mochernyi, S. (2000). Model. *Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]*. In 3 vol. Vol. 2. 848 p. Kyiv, Academy [in Ukrainian].
38. Cherniak, V. (2001). Model ekonomiky [Model of the economy]. *Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]*. In 3 vol. Vol. 2. 848 p. Kyiv, Academy [in Ukrainian].
39. Bulieiev, I. P. (2022). Suspilnyi podil pratsi v suchasni ekonomitsi: stan ta napriamy rozvytku [Social Division of Labor in the Modern Economy: the State and Directions of Development]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 1(67), pp. 4-15. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1\(67\)-4-15](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1(67)-4-15) [in Ukrainian].
40. Reinert, E. S. (2011). Kak bogatyie strany stali bogatymi, i pochemu bednyye ostayutsya bednymi [How bogatymi, i pochemu bednyye ostayutsya bednymi [How

rich countries have become rich, and why the poor remain poor]. Transl. from English by N. Avtonomova. Moscow, Higher School of Economics. 384 p. [in Russian].

41. Reinert, E. S. (2009). Zabytyye uroki proshlykh uspekhnov [Forgotten lessons of past successes]. *Expert*, December 28, No. 1 (687). [in Russian].

42. Johnsons, G. (2022). Yaponskoye ekonomicheskoye chudo. Kak professional'naya vlast' i biznes postroili vedushchuyu ekonomiku mira [Japanese economic miracle. How professional power and business built the world's leading economy]. Transl. from English. Publisher "Nash format". 456 p. [in Russian].

43. Danylyshyn, B. (2022). Yaka chastka derzhavy v ekonomitsi potrebna Ukraini. Do yakykh naslidkiv mozhe pryvesty neprodumane znyzhennia chastky derzhavy v ekonomitsi? [What share of the state in the economy does Ukraine need. What are the consequences of an ill-conceived decrease in the share of the state in the economy?]. *Ekonomichna pravda*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/15/689200/> [in Ukrainian].

44. Bulieiev, I. P., Briukhovetska, N. Yu. (2022). Vidrozhennia i rozvytok promyslovosti ta pidpriemstv Ukrainy: kontseptsiia, metodolohichniy aspekt [Revival

and Development of Industry and Enterprises of Ukraine: Concept, Methodological Aspect]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 3 (69), pp. 168–177. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-3\(69\)-168-177](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-3(69)-168-177) [in Ukrainian].

45. Bulieiev, I. P. (2015). Ekonomika Ukrainy na suchasnomu etapi: instytutsiinyi aspekt [The Economy of Ukraine at the Modern Stage: Institutional Aspect]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (28), pp. 26–34 [in Ukrainian].

46. Bryukhovetskaya, N. (2022). Management, motivation and interaction in the context of remote work. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*, 97(2), pp. 33–45. Retrieved from <https://znwsb.publisherspanel.com/resources/html/article/details?id=234763>.

17. Chorna, O. A., Briukhovetskyi, Ya. S. (2022). Mobilizatsiina ekonomika v Ukraini: ohliad derzhavnykh priorytetiv ta mozhlyvostei vykorystannia tsyfrovyykh instrumentiv [Mobilization Economy in Ukraine: an Overview of State Priorities and Possibilities of Using Digital tools]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 3(69), pp. 15–26. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-3\(69\)-15-26](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-3(69)-15-26) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.10.2022

Формат цитування:

Брюховецька Н. Ю., Булеєв І. П. Ознаки і моделі сучасного капіталізму: висновки для підприємств періоду цифровізації економіки. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 2 (43). С. 3–15. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2\(43\).3-15](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2(43).3-15)

Bryukhovetska, N. Yu., Buleev, I. P. (2022). Signs and Models of Modern Capitalism: Conclusions for Enterprises in the Period of Digitalization of the Economy. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (43), pp. 3–15. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2\(43\).3-15](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2(43).3-15)